

Inspectie Overheidsinformatie en
Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Aanhoudend droog

Inventariserend onderzoek naar de gevolgen van droogte op
groene rijksmonumenten

*Verdringingsreeks
oppervlaktewateren en
cultuurhistorische
waarden*

*Belangrijke rol voor
provincies en
waterschappen*

*Monitoren van schade
aan groene
rijksmonumenten*

*Herstel van oude
waterlopen en maken
van waterreservoirs*

Missie Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed

Een overheid die verantwoording kan afleggen. Erfgoed beschikbaar voor iedereen. Nu en in de toekomst. Dat is onze missie.

Wij zien toe op de toegankelijkheid van overheidsinformatie en op de zorgvuldige omgang met erfgoed. Wij kijken hoe de regels in de praktijk werken

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding	6
2. Erfgoedwet en Waterwet	9
3. Droogte en groene rijksmonumenten	12
4. Beleid en droogte	17
Bijlage 1	23
Bijlage 2	24
Bronnen	26

Samenvatting

Aanhoudend droog

De zomers van 2018 en 2019 waren de droogste sinds het KNMI metingen verricht. In 2020¹ is het voor het derde jaar op rij extreem droog, en uit onderzoek van het KNMI² blijkt dat dit niet de laatste keer zal zijn³. In sommige delen van Nederland is het grondwaterpeil structureel te laag. Dit heeft gevolgen voor de 1400 groene rijksmonumenten⁴ die Nederland rijk is. Professionele organisaties voor monumentenbehoud (POM's) trokken aan de bel bij de Inspectie. Zij zien als gevolg van de langdurige droogte schade ontstaan aan hun groene rijksmonumenten.

Botsende belangen

Om het monumentale groen te beschermen tegen de aanhoudende droogte, moesten eigenaars van groene monumenten de afgelopen jaren noodmaatregelen treffen. Desondanks was er meer schade aan het groen dan in de voorgaande jaren. In een aantal gevallen mocht men de groene monumenten niet extra bewateren vanwege een onttrekkingsverbod uit oppervlakte wateren. Zo'n verbod wordt opgelegd door het waterschap. Een sproeiverbod staat op gespannen voet met de Erfgoedwet die een instandhoudingsplicht kent voor rijksmonumenten. De botsende belangen leidden in één situatie zelfs tot een rechtszaak. Dit was voor de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed aanleiding om een verkenning uit te voeren naar de gevolgen van droogte op groen erfgoed.

Gevolgen van de aanhoudende droogte op groen erfgoed

Alle voor dit inventariserende onderzoek geïnterviewde POM's ondervinden in meer of mindere mate schade door de aanhoudende droogte. Er is sprake van schade aan monumentale bomen, karakteristieke heestergroepen en aantasting van zichtlijnen van het historische landschap. De schade is voor een deel te herstellen door herbepanting. Dit brengt onvoorziene kosten en personeelslasten met zich mee. De droogte verschilt per regio. In het westen van het land is het grondwaterpeil op orde, maar is er een tekort aan oppervlaktewater. In het oosten en zuiden is de schade het grootst door de combinatie van een tekort aan oppervlaktewater en een structureel laag grondwaterpeil. De verantwoordelijkheid voor de zorg van groene rijksmonumenten komt door de aanhoudende droogte onder druk te staan.

Borgen van cultuurhistorische waarden

Uit het inventariserende onderzoek blijkt dat overheden cultuurhistorische waarden ten tijde van droogte niet altijd meenemen in de belangenafweging. Bijvoorbeeld als een sproeiverbod wordt afgekondigd in een gebied waarin ook een of meer groene rijksmonumenten, zoals historische buitenplaatsen, gelegen zijn. Zowel op landelijk als op provinciaal niveau wordt het belang van groene monumenten niet altijd direct onderkend door beleidsmakers die zich met het klimaat en de verdeling van het schaarse water bezig houden. Op regionaal niveau is soms te weinig afstemming

1 <https://www.destentor.nl/regio/van-kletsnat-naar-kurkdroog-waarom-er-nu-alweer-droogte-en-watertekort-dreigt-ad9d7676/>

2 <https://www.knmi.nl/over-het-knmi/nieuws/toename-neerslagtekort-en-verdamping-in-voorjaar>

3 <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/nog-een-derde-droge-zomer-en-we-rooien-het-niet-meer-b1eebe7f/>

4 <https://www.landschapnederland.nl/over-landschap/groen-erfgoed>

tussen monumenteneigenaren, provincies en waterschappen. Bij de zogenaamde regiotafels droogte, waar waterschappen en provincies besluiten nemen ten tijde van acute droogte, zijn erfgoedambtenaren meestal niet betrokken. Ook blijkt dat eigenaars van groene monumenten en waterschappen onbekend zijn met de mogelijkheden die de verdringingsreeks voor oppervlaktewateren biedt om tijdens belangenafwegingen ook rekening te houden met groen erfgoed.

Weinig zicht op gevolgen aanhoudende droogte

Er is nog weinig zicht op de omvang van de schade van de langdurige droogte op het groene erfgoed. Behalve een enquête onder landgoedeigenaren ontbreekt het aan een landelijk overzicht. De schade wordt nog niet systematisch gemonitord.

Aanbevelingen

Op basis van de interviews met monumenteneigenaren en beleidsambtenaren die zich bezig houden met droogte beveelt de Inspectie aan om bij het waterbeheer meer rekening te houden met groene monumenten:

Aanbevelingen aan eigenaars van groene monumenten:

- Ontwikkel voor de instandhouding van groene rijksmonumenten meerjarige (beheers)plannen met een integrale droogteaanpak;
- Zorg voor het herstel van oude waterlopen op en om landgoederen en leg, zo mogelijk, waterreservoirs aan om periodes van langdurige droogte te kunnen opvangen;
- Maak aparte afspraken met het waterschap en de provincie over het waterbeheer van grondwater en zoet oppervlaktewater, waarin rekening wordt gehouden met de specifieke omstandigheden van groene monumenten.

Aanbevelingen aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap:

Rijksoverheid

- Zorg met andere ministeries dat bij het opstellen van het beleid meer rekening wordt gehouden met groene monumenten. Bijvoorbeeld bij het ontwerp van watersystemen, bij peilbesluiten en grondwateronttrekking;
- Monitor landelijk de gevolgen van droogte op groene monumenten;
- Zorg voor een centraal aanspreekpunt voor eigenaars van groene monumenten.

Provincies

- Maak afspraken(convenant) met provincies over de bescherming van erfgoed ten tijde van droogte;
- Zorg er samen met provinciale erfgoedambtenaren voor dat groene monumenten meegewogen worden bij de regionale beleidstafels droogte;
- Ondersteun waterborgingsprojecten zoals herstel van oude waterlopen bij landgoederen.

Waterschappen

- Bespreek met *waterschappen* de mogelijkheid om beter rekening te houden met groene monumenten zoals bij het toepassen van de verdringingsreeks voor oppervlaktewater en herstel oude waterlopen.

Gemeenten

- Stimuleer *gemeenten* groene monumenten mee te nemen in de klimaatstresstesten.

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

In de droge zomer van 2018 kreeg een professionele organisatie voor monumentenbehoud (POM) een onttrekkingsverbod uit oppervlaktewateren opgelegd door het waterschap. De patstelling tussen de instandhoudingsplicht van de eigenaar (Erfgoedwet) en het onttrekkingsverbod (Waterwet) leidde tot een rechtszaak⁵. Door bemiddeling van de rechter kwamen de partijen tot een pragmatische oplossing ten gunste van het groene rijksmonument, een historische buitenplaats in het oosten van het land. De droogstaande gracht mocht alsnog aangevuld worden met water. De eigenaar kon dat vervolgens gebruiken voor het sproeien. Voor dat moment was het watertekort opgelost, maar dit was geen structurele oplossing. De vraag diende zich aan of bij watertekorten als gevolg van een dergelijke extreme droogte voldoende rekening wordt gehouden met groene rijksmonumenten. En of er inzicht is in de aard en omvang van de schade.

1.2. Inventariserend onderzoek

De Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed heeft een signalerende functie naar beleidsonderdelen van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en uitvoeringsdiensten over de uitvoering van bestaande regels en de werking van beleid in de praktijk⁶. Dit inventariserend onderzoek is aangekondigd in het werkprogramma 2019-2020⁷ van de Inspectie. Het is uitgevoerd tussen juli 2019 en juni 2020 onder Professionele Organisaties voor Monumentenbehoud (POM)⁸ en een aantal andere betrokken organisaties. Een lijst van alle geïnterviewde organisaties is te vinden in Bijlage 1.

1.2.1. Definitie groen rijksmonument

Onder groen rijksmonument wordt verstaan *'een rijksmonument of zelfstandig onderdeel zijnde een aanleg die geheel of gedeeltelijk bestaat uit beplanting, zoals een park- of tuinaanleg'*⁹.

De groene rijksmonumenten zijn door de Minister van OCW beschermd omdat zij van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde. De bescherming richt zich vaak op de samenhang van de groene aanleg, in combinatie met bijvoorbeeld historische zichtlijnen en gebouwen. Het gaat vaak om waardevolle cultuurhistorische ensembles. Nederland

5 <https://www.quotenet.nl/zakelijk/a216969/landgoed-vraagt-voorlopige-voorziening-aan-tegen-sproeiverbod-216969/>

6 <https://www.omroepgelderland.nl/nieuws/2321522/Kort-geding-tegen-sproeiverbod-monumentale-tuin>

7 https://wetten.overheid.nl/BWBR0037073/2016-01-01-Aanwijzingen_inzake_inspecties

8 <https://www.inspectie-oe.nl/de-inspectie-overheidsinformatie-en-erfgoed/nieuws/2019/02/14/werkprogramma-2019-2020>

9 <https://www.inspectie-oe.nl/onderwerpen/professionele-organisaties-voor-monumentenbehoud>

9 <https://wetten.overheid.nl/BWBR0032075/2020-06-24#Hoofdstuk1>

kent zo'n 1400 groene rijksmonumenten die zijn opgenomen in het monumentenregister¹⁰.

Kaart 1. Overzichtskartaal rijksbeschermd buitenplaatsen¹¹

1.2.2. Het doel van dit onderzoek

Het doel van dit korte onderzoek is te inventariseren:

- a. wat zijn de gevolgen van de aanhoudende droogte op groene rijksmonumenten;
- b. wat zowel eigenaren als overheden kunnen doen om de groene rijksmonumenten te beschermen tegen de gevolgen van de aanhoudende droogte.

1.2.3. Vraagstelling

Aan de eigenaars van groene rijksmonumenten (zeven POM's) zijn de volgende vragen voorgelegd:

- Ondervinden de POM's hinder van de droogte, en zo ja, op welke wijze?
- In hoeverre raken de gevolgen van droogte de instandhoudingsplicht?
- Maken de POM's afspraken met het waterschap in hun regio(s)?
- Welke maatregelen heeft men getroffen (preventief, reactief, toekomstgericht)?

Aan beleidsmakers droogte en erfgoed (landelijk en provinciaal):

- Wat is de plek van groene rijksmonumenten in de verdringingsreeks droogte?
- Hoe houden beleidsmakers rekening met de gevolgen van droogte voor de groene rijksmonumenten?

¹⁰ <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/>

¹¹ <https://www.landschapinnederland.nl/kaart-groen-erfgoed>

1.2.4. Opzet van het onderzoek

Onderzoek onder beheerders/eigenaren van groen erfgoed

Er zijn 7 POM's geïnterviewd, verspreid gelegen in Nederland, die in het bezit zijn van meerdere groene rijksmonumenten. Aanvullend zijn alle POM's in het voorjaar van 2020 benaderd met een vragenlijst. Daarnaast zijn enkele andere organisaties geraadpleegd zoals stichting Kastelen en Buitenplaatsen (SKBL), zijn bijeenkomsten bijgewoond bij onder andere de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) over groen erfgoed¹², Federatie Grote Monumentengemeenten over gevolgen klimaat¹³ en Federatie Particulier Grondbezit¹⁴ over klimaatadaptatie.

Onderzoek onder Beleidsmakers rond droogte

Ook zijn voor dit onderzoek gesprekken gevoerd met beleidsambtenaren die zich bezig houden met droogte of erfgoed. Gesproken is met Rijkswaterstaat (Landelijk Coördinatiecommissie Waterverdeling), het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW), Interprovinciaal Overlegorgaan (IPO), twee provincies, de Unie van Waterschappen en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Tenslotte zijn beleidsdocumenten en websites geraadpleegd (zie Bijlage 1).

1.3. Leeswijzer

De Samenvatting bevat de globale aanbevelingen en conclusies. In de Inleiding (hoofdstuk 1) wordt het onderzoek toegelicht. De instandhoudingsplicht (Erfgoedwet) en de verdringingsreeks oppervlakte wateren en grondwaterbeheer (Waterwet) worden toegelicht in hoofdstuk 2. In Droogte en groene rijksmonumenten (hoofdstuk 3) staat het verslag van de interviews met eigenaren. In Beleid en Droogte (hoofdstuk 4) is een weergave opgenomen van de gesprekken met de beleidsmakers droogte en erfgoed. In de bijlagen respectievelijk een blik op de casus droogte op de Wiersse (1), overzicht gesprekspartners (2) en gebruikte bronnen (3).

Afbeelding 1. Drooggevallen sloot kasteelbos Renswoude, juni 2020

12 <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/agenda/2020/01/15/symposium-behoud-groen-erfgoed>

13 <https://monumentengemeenten.nl/events/kennisdag-fgm-erfgoed-in-het-huidige-en-toekomstige-klimaat/>

14 <https://www.grondbezit.nl/fpg-nieuwsbericht/klimaatmanifest-particuliere-landgoederen-gelanceerd.html>

2. Erfgoedwet en Waterwet

2.1. Erfgoedwet

In de Erfgoedwet is vastgelegd hoe met ons erfgoed wordt omgegaan, wie welke verantwoordelijkheden heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgeoefend. Met de Erfgoedwet beschermt de overheid het cultureel erfgoed in Nederland.

Instandhoudingsplicht rijksmonumenten

De Erfgoedwet bevat een instandhoudingsplicht voor rijksmonumenten, die neerkomt op een verplichting het rijksmonument zodanig te onderhouden dat instandhouding en de monumentale waarde ervan gewaarborgd zijn. Het monument mag dus niet in gevaar worden gebracht. Bedoelde instandhoudingsplicht geldt, zoals blijkt uit een publicatie over de instandhoudingsplicht van de RCE, ook voor rijksbeschermd groenaanleg¹⁵. Hierbij gaat het vooral om structuurbepalende elementen en samenhang van een tuin of parkaanleg, en geldt dus voor onderhoud dat noodzakelijk is om de structuur in stand te houden.

Er zijn rond de 1400 groene rijksmonumenten opgenomen in het monumentenregister¹⁶ van de Minister van OCW. De definitie van dit type monumenten in de Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (SIM) als volgt omschreven: "*groen monument*: rijksmonument of zelfstandig onderdeel zijnde een aanleg die geheel of gedeeltelijk bestaat uit beplanting, zoals een park- of tuinaanleg."

2.2. De verdringingsreeks (Waterwet)

De afgelopen twee jaar kampten we met langdurige extreme droogte. Niet alleen de zomers waren droog, maar de droogte begon vroeg in het voorjaar en hield aan. Momenteel geldt het voorjaar van 2020 door weinig regenval ook als extreem droog¹⁷ terwijl het lage grondwaterpeil op veel plekken niet is hersteld. In deze tijden van droogte verdampt er meer water dan er neerslag valt en de aanvoer van water door rivieren neemt af. Dit kan tot problemen leiden, bijvoorbeeld te lage grondwaterstanden, droogval van beken op de hoge gronden of verslechterende waterkwaliteit. Als de situatie verergert kunnen watertekorten ontstaan. Dit maakt dat besluiten nodig zijn voor prioritering bij het verdelen van schaars water. Bij ernstige watertekorten hanteren waterbeheerders de verdringingsreeks¹⁸ (Waterwet) voor de verdeling van het beschikbare zoetwater. Zo is vanwege de droogte door meerdere waterschappen als Vallei en Veluwe, Vechtstromen, Limburg en Rijn en IJssel medio mei 2020 opnieuw een onttrekkingsverbod ingesteld voor het onttrekken van oppervlaktewater. Bij een onttrekkingsverbod mag geen water meer uit bepaalde watergangen en aangesloten sloten en beken worden gehaald voor bijvoorbeeld beregening. Vaak is dit gebaseerd op de verdringingsreeks oppervlaktewateren.

¹⁵https://www.cultureelerfgoed.nl/binaries/cultureelerfgoed/documenten/publicaties/2016/01/01/instandhoudingsplicht-rijksmonumenten.-een-handreiking-voor-gemeenten/instandhoudingsplicht_rijksmonumenten_weba.pdf

¹⁶ <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl>

¹⁷ <https://www.weeronline.nl/nieuws/10-4-2020-daar-is-de-droogte-weer>

¹⁸ <https://www.omgevingsweb.nl/wp-content/uploads/po-assets/333056.pdf>

In de verdringingsreeks is de volgende prioritering opgenomen:

Categorie 1 Waarborgen veiligheid tegen overstroming Voorkomen onomkeerbare schade	Categorie 2 Nutsvoorzieningen	Categorie 3 Kleinschalig hoogwaardig gebruik	Categorie 4 Overige behoeften
1. De stabiliteit van waterkeringen 2. Het voorkomen van klink en zettingen 3. Natuur (voorkomen onomkeerbare schade, anders cat. 4)	1. Drinkwatervoorziening (alleen bij gevaar voor leveringszekerheid, anders cat. 4) 2. Energievoorziening (alleen bij gevaar voor leveringszekerheid, anders cat. 4)	- tijdelijke beregening van kapitaalintensieve gewassen - verwerken van industrieel proceswater	- scheepvaart - landbouw - natuur (geen onomkeerbare schade) - industrie - waterrecreatie - binnenvisserij - overige belangen

Kader 1. Overzicht uit Handleiding verdringingsreeks, tabel 2.1, Ministerie van IenW (15 mei 2019)

Deze *handleiding verdringingsreeks oppervlaktewater* (versie 15 mei 2019) biedt bij een watertekort verschillende mogelijkheden om bij de verdeling van oppervlakte water rekening te houden met cultuurhistorische belangen, zoals groene rijksmonumenten. Dit is afhankelijk van de regionale situatie. Het gaat om de volgende categorieën, die ruimte bieden om bij een belangenafweging rekening te houden met cultuurhistorische waarden:

- Cat. 1.2: voorkomen van klink en zetting (schade aan funderingen en bijv. veengebieden of bodemsoorten met samendrukbare lagen in de bodem);
- Cat. 1.3: onomkeerbare schade aan natuur;
- Cat. 3: kapitaalintensieve gewassen met cultuurhistorische waarde;
- Cat. 4 afwegingen (overig).

Categorie 1.2 (schade aan funderingen en door inklinking) kan zich uiteraard ook voordoen op groene rijksmonumenten. Dat geldt ook voor categorie 1.3, omdat op een historische buitenplaats behalve cultuurhistorie vaak ook belangrijke flora en fauna te vinden is. Ook kunnen cultuurhistorische belangen worden meegenomen bij toepassing van categorie 4 (overig). Expliciet bij categorie 3 worden cultuurhistorische waarden genoemd. De handleiding noemt *gewassen met cultuurhistorische waarde* (blz. 27). Te denken valt aan stinzenplanten¹⁹. De verdringingsreeks biedt dus meerdere mogelijkheden om rekening te houden met de cultuurhistorische waarden van groene monumenten. Dit is goed om te bedenken als er gedacht wordt aan het instellen van een algeheel onttrekkingsverbod uit oppervlaktewater. Uiteraard is een uitzondering daarvan voor groene rijksmonumenten wel afhankelijk van de vraag of er überhaupt water beschikbaar is.

Grondwaterbeheer

Voor grondwater is momenteel geen verdringingsreeks van kracht. Wel zijn provincies bevoegd om een verdringingsreeks in te stellen voor grondwateronttrekking²⁰ als dit nodig is. Ook waterschappen kunnen nadere regels

¹⁹ <https://www.ensie.nl/collectie-nederland/stinzenplanten>

²⁰ Art. 2.9, lid 2 Waterwet

<https://wetten.overheid.nl/jci1.3.c:BWBR0025458&hoofdstuk=2¶graaf=3&artikel=2.9&z=2020-01-01&g=2020-01-01>

stellen met betrekking tot grondwateronttrekkingen als de provincies dit niet doen uit hoofde van hun beheertaak²¹. Het grondwaterbeheer en beleid verschilt per provincie en per waterschap. Dit is te verklaren door verschillen in de regionale omstandigheden en morfologische karakteristieken van de grondwaterlichamen. Ook worden de diverse belangen regionaal soms anders gewogen.

Behalve acute droogte is er in een aantal delen van Nederland ook sprake van structurele verdroging. Dit komt doordat buffergebieden (veen en heide) zijn ontgonnen en de peilbesluiten²² in de loop van de tijd zijn verlaagd²³. Er vindt inklinking van de grond plaats, waardoor er geen waterdoorlating meer is. In de veengebieden liggen buitenplaatsen in bijvoorbeeld rond Heereveen en Beetsterzwaag, bij Steenwijk en Vollenhove.

21 Nota van Toelichting bij het Waterbesluit <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2009-548.html#d3258e2712>

22 <https://www.infomil.nl/onderwerpen/lucht-water/handboek-water/wetgeving/waterwet/aanleg-beheer/peilbesluiten/>

23 <https://www.atlasleefomgeving.nl/meer-weten/klimaat/het-wordt-droger>

3. Droogte en groene rijksmonumenten

3.1. Samenvatting interviews met POM's

- De aanhoudende droogte van de afgelopen jaren heeft volgens de geïnterviewden negatieve gevolgen voor de groene monumenten. Er is sprake van schade aan monumentale bomen, karakteristieke heestergroepen en aantasting van zichtlijnen in het historische landschap.
- De droogte leidt tot extra kosten en inzet van personeel om de schade zoveel mogelijk te beperken. Dit gaat weer ten koste van het geplande budget en onderhoudswerkzaamheden. Men maakt zich zorgen over de toekomst als de droogte ook de komende jaren aanhoudt.
- Een aantal POM's kreeg te maken met een door het waterschap opgelegd onttrekkingsverbod uit oppervlaktewater, waardoor er meer schade aan groene rijksmonumenten ontstond. Bilateraal zijn er contacten met het waterschap. De POM's hebben geen contacten met beleidsmakers en ook niet met de provincie in de rol als van grondwaterbeheerder.

Aanbevelingen eigenaars van groene rijksmonumenten

- Ontwikkel voor de instandhouding van groene rijksmonumenten meerjarige (beheers)plannen met een integrale droogte aanpak. Houdt daarbij rekening met watertekort en samenhangende vraagstukken als klimaatadaptie en circulariteit;
- Zorg voor het herstel van oude waterlopen op en om landgoederen, en leg zo mogelijk spaarbekkens en waterreservoirs aan om periodes van langdurige droogte te kunnen opvangen;
- Monitor de gevolgen van droogte en geef schade aan groene rijksmonumenten door aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voor opname in de Database Incidenten Cultureel Erfgoed (DICE). Maak aparte afspraken met het waterschap en de provincie over het waterbeheer (zoals grondwater en zoet oppervlaktewater ten opzichte van erfgoed), waarin rekening wordt gehouden met de specifieke situatie van het groene erfgoed.

3.2. Toelichting

De Inspectie heeft met zeven "groene" POM's interviews gehouden. Het gaat om vier natuurlandschap organisaties met erfgoed in bezit en drie landgoedeigenaren (bijlage 1). Gesproken is met medewerkers die verantwoordelijk zijn voor de instandhouding van de groene monumenten in bezit van hun organisatie. Gekeken is naar een zo evenwichtig mogelijke verspreiding over heel Nederland.

De volgende vragen zijn voorgelegd:

- Ondervinden de POM's hinder van de droogte, en zo ja, op welke wijze?
- In hoeverre raken de gevolgen van droogte de instandhoudingsplicht?
- Maken de POM's afspraken met het waterschap in hun regio(s)?
- Welke maatregelen heeft men getroffen (preventief, reactief, toekomstgericht)?

Ondervinden eigenaren van groene monumenten hinder van de droogte?

In de interviews zijn zeven POM's met groene rijksmonumenten gevraagd naar de gevolgen van de droogte. Alle geïnterviewden geven aan in meer of mindere mate schade aan hun groene monumenten te hebben ondervonden als gevolg van de langdurige droogte. Er was droogval van grachten²⁴, vijvers en sloten, met als gevolg schade aantasting van de wallen. Het Drents Landschap gaf aan dat de bodem de afgelopen zomer kurkdroog was.

In sommige delen van Nederland zijn de grondwaterstanden structureel laag. Op de hoge zandgronden in het oosten van Nederland is dit problematisch voor POM's als Landgoed Twickel en de buitenplaatsen van Natuurmonumenten

Heesters en andere planten, waarvan de wortels zich vlak onder de oppervlakte bevinden, hebben direct last van de droogte. Op De Wiersse ging in 2018 door de droogte een derde van de rododendrons²⁵ dood.

Planten in de onmiddellijke omgeving van gebouwen ondervinden hinder door de uitstraling van de warmte door de stenen. Stinzenplanten die vochtig moeten staan zoals geelsterren kievietsbloem en holwortel lijken zich aan te passen. Ook is het is de vraag wat de droogte doet met de kwaliteit van de bodem. Als de bodemsamenstelling gaat veranderen door de droogte kan dat effect hebben op stinzen.

Afbeelding 2. Bord met opschrift
"Gelieve het gazon niet betreden in verband met stinzenflora."

Gazons zijn beeldbepalend voor historische tuinen. Meerdere POM's hebben het gazon zien verdorren en afsterven²⁶. Besproeien met water had weinig effect omdat het water meteen in de droge bodem zakte. Het opnieuw inzaaien in het najaar

24 <https://www.destentor.nl/brummen/droogte-nekt-kasteelheren-in-oost-nederland-ik-kan-moeilijk-mijn-10-hectare-water-geven-afe2582a/>

25 <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/509706>

26 <https://blog.drentslandschap.nl/de-status-van-een-nutteloos-gazon>

bleek ook lastig te zijn. Nieuw ingezaaid gras blijkt moeilijk aan te slaan als gevolg van de droge bodem die geen water vasthoudt. Gevreesd wordt dat naast de gazons de perken eerder zullen verouderen.

Er is ook schade geconstateerd aan monumentale beuken en eikenbomen. Oude bomen die ogenschijnlijk nog lang meekonden, sterven opeens vervroegd af. Er lijkt door de aanhoudende droogte versnelde veroudering op te treden. De POM's vrezen voor de verstoring van zichtlijnen en historische lanen wanneer er nog meer bomen doodgaan. Bij Landgoed Twickel is ruim driekwart (76%) van het sparrenbos aangetast. Bij de nieuwe aanplant van jonge bomen moest extra water worden gegeven om te voorkomen dat ze vroegtijdig zouden afsterven.

Schade zoveel mogelijk beperken

De geïnterviewden proberen de schade door droogte uiteraard zoveel mogelijk te beperken. Dit heeft gevolgen voor de dagelijkse werkzaamheden en legt extra druk op de organisatie. Zowel voor de betaalde krachten als voor vrijwilligers. Dit betekent soms wel dat een aantal andere geplande werkzaamheden, zoals opgenomen in het meerjarig beheersplan, blijven liggen. Er was extra inzet nodig om aanvullende noodmaatregelen te nemen om de droogteschade zoveel mogelijk te beperken. Kasteel De Haar berekende dat bijv. in 2018 ruim 700 uur extra nodig was om de droogte te bestrijden.

Er zijn ook noodmaatregelen getroffen om van elders water aan te voeren. Met aangeschafte waterpompen is aanvullend gesproeid om het watertekort te ondervangen. Ook hier zijn extra kosten mee gemoeid.

Een aantal POM's kreeg te maken met een onttrekkingsverbod van het waterschap en mocht gedurende een aantal maanden niet bewateren. Dit leidde uiteindelijk zelfs tot een rechtszaak²⁷ tussen Landgoed De Wiersse en Waterschap Rijn en IJssel. Op voorstel van de rechter zijn partijen in overleg getreden en dit heeft er toe geleid dat het waterschap de Wiersse tegemoet is gekomen. Hierdoor kon De Wiersse gelukkig alsnog maatregelen nemen tegen het nijpende watertekort en werd verdere schade aan het groen voorkomen. Inmiddels is De Wiersse en haar omgeving vrijgesteld van een sproeiverbod.

In hoeverre raken de gevolgen van droogte de instandhoudingsplicht?

De geïnterviewden geven aan dat men twee langdurige droge periodes heeft weten op te vangen om zo te voldoen aan de instandhoudingsplicht. Maar als de komende jaren de droogte aanhoudt het blijvende gevolgen kan hebben voor de groene rijksmonumenten. Zo verwachten sommige POM's, uit oogpunt van veiligheid, eerder over te moeten gaan tot het kappen van monumentale bomen. Het kappen van deze bomen heeft, naast het verlies aan monumentale waarden, maatschappelijke impact en roept regelmatig verzet op van burgers.

Ook dienen elementaire vragen zich aan bij herplanting. Een keuze voor dezelfde soort met het risico dat die door verdroging ook niet aanslaat? Of op zoek gaan naar een andere soort die mogelijk niet past binnen de cultuurhistorische context maar wel minder watergevoelig is? Wat zijn klimaatbestendige alternatieven die passen binnen de cultuurhistorische omgeving? Er is behoefte aan een aanspreekpunt bij het Ministerie van OCW voor dit soort vragen. Het Platform Groen Erfgoed²⁸ van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) heeft hier aandacht aan besteed.

27 <https://www.omroepgelderland.nl/nieuws/2321522/Kort-geding-tegen-sproeiverbod-monumentale-tuin>

28 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed/platform-groen-erfgoed>

Afbeelding 3. Vijver en drooggevallen vijver op een landgoed, foto R. Dessing²⁹

Uit onderzoek van Stichting Kastelen, Buitenplaatsen & Landgoederen (SKBL, september 2019) onder kasteel- en landgoedeigenaren geeft 78% van de respondenten aan blijvende schade te verwachten als gevolg van de droogte. Het SKBL-onderzoek³⁰ kreeg media aandacht van het NOS-journaal, de Telegraaf en EenVandaag³¹.

Werkt men samen met het waterschap?

Alle POM's onderhouden ten tijde van droogte bilaterale contacten met het waterschap in de regio. Het Limburgs Landschap is al geruime tijd in gesprek met het Waterschap Limburg om meanders van de zijarmen van de rivier de Maas op peil te houden. Ook over de wens om het waterpeil te verhogen zodat het water weer kan terugvloeien op het monumentale landgoed. De indruk bij deze POM is dat het belang van het erfgoed als te klein wordt gezien om enig gewicht in de schaal te leggen ten opzichte van de dominante agrarische functie. De bescherming van het erfgoed, is de indruk, heeft geen prioriteit.

Er zijn vrijwel geen contacten met waterschappen en provincies op beleidsmatig niveau hoe om te gaan met droogte als het een structureel probleem blijft. De meeste geïnterviewden kennen de verdringingsreeks oppervlaktewater niet. Natuurlandschapsorganisaties als Natuurmonumenten en het Drents Landschap evalueren wel de effecten van droogte en zijn in gesprek met de waterschappen bij het zoeken naar oplossingen. De invalshoek is volgens de POM's primair gericht op het behoud van de natuur en heeft minder aandacht voor het erfgoed.

Welke maatregelen heeft men getroffen (preventief, reactief, toekomstgericht)?

Eigenaren zijn verantwoordelijk voor goed waterbeheer van hun terrein(en) volgens de Waterwet. Zij moeten ook zelf zoeken naar oplossingen geven de beleidsmakers droogte aan. Landgoed Twickel pompt water uit een verderop gelegen kanaal. Maar dit "gebiedsvreemde" water had nadelige gevolgen. Het veroorzaakte enorme algengroei die weer bestreden moest worden.

Een aantal POM's heeft de afgelopen jaren historische waterlopen weer in ere hersteld. Een aantal andere POM's overweegt dit voorbeeld te volgen. Het herstel van natuurlijke waterlopen kan een van de oplossingen zijn om droogte op groene rijksmonumenten tegen te gaan.

²⁹ <https://www.skbl.nl/droogte-veroorzaakt-ook-problemen-op-kastelen-en-buitenplaatsen>.

³⁰ <https://www.skbl.nl/klimaatverandering-grote-zorgen-bij-kbl/>

³¹ <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/dit-zijn-de-gevolgen-van-het-klimaat-op-onze-kastelen-en-landgoederen/>

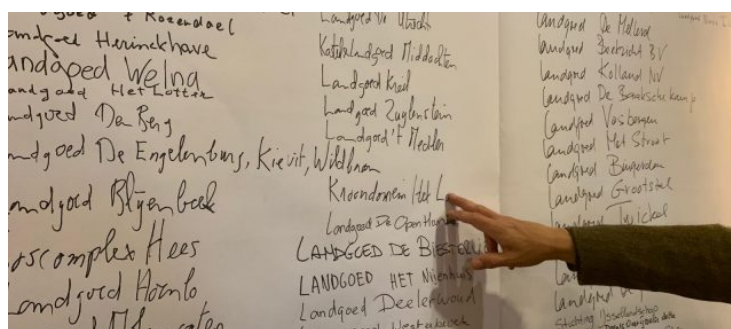
Gelders Landschap en Kasteelen heeft goede ervaring opgedaan met het herstel van de Eerbeekse Beek³² met watermolen. Het Waterschap Vallei-Veluwe voorzag de beek van een nieuwe leemlaag en herstelde de weggezakte oevers. Natuurmonumenten maakte de Alenbeek op buitenplaats Beeckestijn in Velsen³³ weer zichtbaar. Door nieuwe houten stuwjes te plaatsen is er een betere doorstroming van het water in het park en een betere afwatering van de vijvers. Zo zijn er meer voorbeelden.

De POM's geven aan dat ze beperkt mogelijkheden zien om invulling te geven aan eigen waterbeheer.

- Men is vaak afhankelijk van het doorstroomgebied van de omliggende percelen;
- Wateropvang van hemelwater is slechts een druppel op de gloeiende plaat;
- Aan waterberging doen op eigen terrein (bijvoorbeeld de aanleg van een meertje als waterreservoir) zou een nieuw element zijn binnen een groen rijksmonument en ten koste kunnen gaan van de monumentale waarde.

De geïnterviewden hebben behoefte aan meer regie van de overheid omdat aanhoudende droogte een structureel probleem lijkt te worden. Niet alleen de POM's maar ook veel andere eigenaren van groene monumenten hebben last van de droogte. Het is een perceel overstijgend probleem, groene rijksmonumenten zijn sterk verweven met omliggende terreinen. De regierol zou bijvoorbeeld kunnen bestaan uit het door OCW samenbrengen van kennis. Ook zou OCW het belang van groen erfgoed kunnen inbrengen bij andere overheden die bezig zijn met het bedenken van (structurele) oplossingen van het droogteprobleem.

Op beleidsmatig gebied zijn de POM's nog beperkt bezig met het nemen van preventieve maatregelen tegen de droogte. Meerjarige beheerplannen moeten worden aangepast aan de invloeden van droogte. Het vereist een andere aanpak. De urgentie onder de POM's wordt gedeeld en er ontstaan gebundelde initiatieven. De Federatie Landgoedeigenaren heeft een convenant³⁴ opgesteld (oktober 2019) met het oogmerk om klimaat robuust te worden. Het staat voor een integrale aanpak waaronder het herstel van de waterhuishouding. Een aantal POM's waaronder Twickel en de Wiersse heeft dit convenant mede ondertekend.

Afbeelding 4. Handtekeningen van ondertekenaars Manifest Klimaatrobuuste landgoederen, bijeenkomst Federatie Landgoedeigenaren, Landgoed Vilsteren (3 oktober 2019).

32 <https://www.vallei-veluwe.nl/toptaken/bij-mij-in-de-buurt/in-voorbereiding/eerbeekse-beek/>

33 <https://www.natuurmonumenten.nl/projecten/toekomstplan-beeckestijn/wat-gaan-we-doen>

34 https://www.soil4u.nl/wp-content/uploads/2019/10/Manifest-klimaatrobuuste-landgoederen_eindconcept-dd-3-okt.pdf

4. Beleid en droogte

4.1. Samenvatting

Het overheidsbeleid rond droogte houdt niet altijd rekening met groene rijksmonumenten. Het Ministerie van OCW is lopend dit onderzoek betrokken geraakt bij de landelijke beleidstafel droogte. Op provinciaal niveau³⁵, waar belangrijke beslissingen worden genomen rond droogte, ontbreekt die beleidsmatige verbinding tussen de beleidmakers droogte en erfgoed.

De verdringingsreeks oppervlaktewateren biedt voor groene rijksmonumenten mogelijkheden voor ontheffing van een onttrekkingsverbod (zie paragraaf 2.2.) Bijvoorbeeld wanneer het gaat om gewassen met cultuurhistorische waarde. Maar deze optie is onvoldoende bekend bij de waterschappen.

Daarnaast is naast acuut watertekort sprake van structurele verdroging door lage grondwaterstanden. De omvang van de schade aan groene rijksmonumenten is nog niet inzichtelijk. Belangrijk is dat schade wordt gemeld en dat er meer onderzoek wordt gedaan naar de gevolgen en mogelijke oplossingen.

Het Ministerie van OCW kan met de zogenaamde Erfgoeddeals³⁶ projecten subsidie verstrekken om samen met andere partijen het droogteprobleem gericht aan te pakken.

Aanbevelingen aan de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap:

Rijksoverheid

- Zorg met andere ministeries dat bij het opstellen van het beleid meer rekening wordt gehouden met groene monumenten. Bijvoorbeeld bij het ontwerp van watersystemen, bij peilbesluiten en grondwateronttrekking;
- Monitor landelijk de gevolgen van droogte op groene monumenten;
- Zorg voor een centraal aanspreekpunt voor eigenaars van groene monumenten.

Provincies

- Maak afspraken(convenant) met provincies over de bescherming van erfgoed ten tijde van droogte;
- Zorg samen met provinciale erfgoedambtenaren er voor dat groene monumenten meegewogen wordt bij de regionale beleidstafels droogte;
- Ondersteun waterborgingsprojecten zoals herstel van oude waterlopen bij landgoederen.

Waterschappen

- Bespreek met *waterschappen* de mogelijkheid om beter rekening te houden met groene monumenten zoals bij het toepassen van de verdringingsreeks voor oppervlaktewater en herstel oude waterlopen.

Gemeenten

- Stimuleer *gemeenten* groene monumenten mee te nemen in de klimaatstresstesten.

35 <https://www.rtvoost.nl/nieuws/329758/Provincie-pleit-voor-versneld-uitvoeren-droogtemaatregelen>

36 <https://www.erfgoeddeal.nl>

4.2. Toelichting

Gesprekken met beleidsambtenaren

De Inspectie heeft gesprekken gevoerd met een aantal overheden dat zich bezig houdt met droogte. Het gaat om beleidsmakers van het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW), Watermanagementcentrum Nederland/Landelijke Coördinatiecommissie Waterverdeling, het Interprovinciaal Overlegorgaan (IPO), de provincies Gelderland en Overijssel, de Unie van Waterschappen en het Ministerie van OCW.

Centraal in de gesprekken stonden de volgende twee vragen:

- Wat is de plek van groene rijksmonumenten / cultuurhistorische waarden in de verdringingsreeks?
- Hoe houden beleidsmakers rekening met de gevolgen van droogte op de groene rijksmonumenten?

Beleidsuitvoering rond droogte

Het thema droogte heeft vooral binnen de beleidskolommen van de ministeries van IenW, LNV, EZK en provincies de aandacht, met een accent op kwetsbare natuur. Op landelijk en provinciaal niveau worden in de beleidsontwikkeling de gevolgen van droogte op groene rijksmonumenten vrijwel niet meegenomen. In opdracht van het Ministerie van IenW is in 2018 onderzoek uitgevoerd naar de effecten van droogte op meerdere sectoren, waaronder schade aan natuur. Groene rijksmonumenten zijn hierin niet specifiek meegenomen.

De Beleidstafel Droogte, een initiatief van bovengenoemde ministeries, waterschappen en provincies, heeft de eindrapportage “Nederland beter weerbaar tegen droogte”³⁷ (december 2019) uitgebracht. Dit rapport is door de Minister van IenW aangeboden aan de Tweede Kamer.

Het ministerie van OCW is, naar aanleiding van dit onderzoek, aangeschoven bij de afronding van de landelijke Beleidstafel Droogte. Dit heeft geresulteerd in meer aandacht voor en onderkenning van de problemen rond erfgoed in de eindrapportage. Hieronder een paar citaten:

- “OCW vraagt om blijvende aandacht voor het tijdig betrekken van (nieuwe) stakeholders bij de regionale uitwerkingen van de verdringingsreeks”;
- “Monumentaal groen erfgoed, zoals buitenplaatsen, monumentale tuinen en parkachtige begraafplaatsen hebben last van uitzakkende grondwaterstanden. De economische omvang van natuurschade is nog niet in beeld te brengen, omdat effecten in de natuur niet allemaal direct zichtbaar zijn en moeilijk zijn te monetariseren”;
- “Schade aan cultureel erfgoed, zoals funderingen van monumenten, archeologische vindplaatsen en verdroging van monumentaal groen erfgoed.”

De Beleidstafel Droogte heeft 46 aanbevelingen gedaan die belegd zijn bij individuele partijen en verschillende interbestuurlijke projecten en programma's.

³⁷ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/12/18/eindrapportage-beleidstafel-droogte>

Voor erfgoed heeft dit niet geleid tot een concrete aanbeveling, maar bieden sommige projecten wel de mogelijkheid om daarin te participeren.

4.2.1. **Wat is de plek van groen monumentaal erfgoed in de verdringingsreeks**

De Landelijk Coördinatiecommissie Waterverdeling, onderdeel van het watermanagementcentrum Nederland, adviseert bij watertekort over de verdeling van het beschikbare oppervlakte water op basis van de verdringingsreeks. Om waterbeheerders waaronder Rijkswaterstaat, waterschappen en provincies te helpen bij het maken van keuzes is de *Handleiding verdringingsreeks* voor oppervlaktewateren opgesteld. Voorbeelden van te maken keuzes ten tijde van droogte:

- Een besluit nemen waar wel/geen oppervlakte water mag worden benut;
- Welke gebruiksfuncties van water zijn toegestaan.

De handleiding noemt een aantal mogelijkheden waar erfgoedeigenaren naar kunnen verwijzen.

- In bepaalde situaties en bij voldoende waterbeschikbaarheid is een uitzondering op een onttrekkingsverbod mogelijk voor 'gewassen met cultuurhistorische waarde' (categorie 3 *Kleinschalig hoogwaardig gebruik*);
- De handleiding onderscheidt veengebieden en kwetsbare natuur als urgent van water te voorzien (cat. 1.2 *waarborgen veiligheid tegen overstroming en voorkomen onomkeerbare schade*; *voorkomen klink en zetting*; cat. 1.3 *voorkomen onherstelbare schade aan natuur*).

In genoemde gebieden zoals bijvoorbeeld in delen van Friesland, de kop van Overijssel, het Groene Hart en Limburg bevindt zich behalve natuur ook erfgoed. Mogelijk kunnen monumenteigenaren in die gebieden zich ook een beroep doen op deze uitzondering.

De verdringingsreeks biedt in de optiek van het Watermanagementcentrum mogelijkheden om het (groene) erfgoed te beschermen. Uit ons onderzoek blijkt dat waterschappen en de provincies onvoldoende van deze mogelijkheden op de hoogte zijn.

In het tijdschrift Watergovernance³⁸ (2019) wordt in het artikel 'droogte bedreigt monumenten' opgemerkt dat de bescherming van erfgoed niet is meegenomen in de beleidsontwikkelingen. De auteurs zien dit als een gemiste kans en houden een pleidooi voor integrale benadering van het droogteprobleem, inclusief erfgoed.

4.2.2. **Hoe houden beleidsmakers rekening met de effecten van droogte op de groene rijksmonumenten?**

Provincies

Provincies hebben een belangrijke rol rond waterbeheer en ook de verdeling van water ten tijde van droogte. Ze zijn bevoegd³⁹ om nadere regels te stellen met betrekking tot prioritering van behoeften binnen de verdringingsreeks categorie 3 en 4⁴⁰. Het IPO en ambtenaren uit diverse provincies maken deel uit van de landelijke

38 <https://edepot.wur.nl/498514> Watergovernance 02/2019, pagina 64 e.v.

39 Waterwet art.2.9 en Waterbesluit art. 2.2

40 RWS informatie, verdringingsreeks 14 maart 2019, pagina 11

Beleidsstafel Droogte. In Regionale Droogte-Overleggen (RDO's) onder voorzitterschap van Rijkswaterstaat worden met provincie(s) en waterschappen de acute (dreigende) waterschaarstesituaties besproken en draaiboeken opgesteld.

Het onderwerp droogte en erfgoed is volgens de beleidmakers slechts een keer aan de orde gekomen tijdens een Regionaal Droogte-overleg toen het ging over droogvallen van scheepswrakken⁴¹. Het is geen onwil dat dit onderwerp niet vaker is besproken, maar eerder onbekendheid. Op provinciaal niveau is niet vanzelfsprekend dat de erfgoedambtenaren zijn aangehaakt op het onderwerp droogte. Deze zouden intern bij de provincies meer bij dit onderwerp betrokken kunnen worden zodat erfgoed integraal mee wordt gewogen bij de aanpak van droogte.

Provincies kunnen gebruik maken van hun bevoegdheid om erfgoed te prioriteren ten tijde van waterschaarste. Met de ondertekening van het cultuurconvenant 2017-2020 met het Ministerie van OCW heeft iedere provincie toegezegd zich in te zetten voor het beschermen van erfgoed als de veiligheid in geding is⁴². Dat zou ook aan de orde kunnen zijn bij aanhoudende droogte en de gevolgen daarvan op groene rijksmonumenten.

Op projectniveau vinden bij een aantal provincies diverse pilots plaats rond waterbeheersing en erfgoed op landgoederen. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in Overijssel (landgoed Eerde)⁴³, Gelderland (watersysteemherstel in de landgoederenzone Baakse Beek)⁴⁴ en Noord-Brabant (landgoed Zwijnsbergen) vaak samen met andere partijen als gemeenten, waterschappen en LTO.

Waterschappen

De waterschappen geven uitvoering aan de verdeling van oppervlaktewater bij watertekort conform de verdringingsreeks en het grondwaterbeheer. In samenspraak met provincies kunnen zij voor hun eigen regio's specifieke maatregelen treffen. Het onderwerp droogte en de invloed op de groene rijksmonumenten is als beleidsonderwerp nog niet aan de orde geweest. In de praktijk blijkt dat waterschappen zoals in het voorbeeld van de Wiersse en Waterschap Rijn en IJssel⁴⁵ oplossingen mogelijk is om groene rijksmonumenten te beschermen.

De Unie van Waterschappen, bleek in het gesprek, is niet bekend dat de verdringingsreeks mogelijkheden biedt om bij belangenafwegingen rekening te houden met groen erfgoed. De Unie zou de waterschappen, waarvan een aantal ook eigenaren zijn van rijksmonumenten, hierover kunnen informeren.

Ministerie van OCW

Op het gebied van groen erfgoed zijn door het Ministerie van OCW diverse publicaties uitgebracht. Zoals het handboek *beken en erfgoed*⁴⁶ (2018) samen

41 <https://www.destentor.nl/flevoland/scheepswrakken-in-de-flevolandse-klei-dreigen-te-vergaan-nu-woorden-ze-verpakt-in-beschermende-folie~ae714932/?referrer=https://www.google.nl/>

42 Uit Cultuurconvenant 2017-2020 Ministerie van OCW - landsdeel Noord; Partijen spannen zich gezamenlijk in om de in bijlage 6 genoemde aandacht voor het cultureel erfgoed bij rampen en calamiteiten te vergroten om zo mogelijke schade en verlies zoveel mogelijk te voorkomen of te beperken, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2017-41244.html>

43 <https://www.rtvoost.nl/nieuws/315424/Miljoeneninvestering-tegen-droogte-in-Overijsselse-natuurgebieden>

44 https://www.wrij.nl/publish/pages/6445/vst_investeringsvoorstel_planvormingsfase_uitvoeringsprogramma_landgoederenzone_baakse_bEEK_bronckho_1.pdf

45 <https://www.omroepgelderland.nl/nieuws/2321825/Kort-geding-van-de-baan-sproeien-monumentale-tuin-mag-weer>

46 <https://www.stowa.nl/publicaties/handboek-beken-en-erfgoed-beekdallandschappen-met-karakter>

uitgebracht met de Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer (STOWA). Het boek laat zien dat een historische analyse kan helpen bij beekherstelprojecten door waterschappen. Een aantal POM's was aanwezig bij de presentatie van het handboek en voelde zich geïnspireerd om na te gaan of op hun bezittingen ook historische waterlopen hersteld zouden kunnen worden. Overwogen wordt om in de Database Incidenten Cultureel Erfgoed⁴⁷ bij te gaan houden welke schade er door droogte ontstaat aan het groene erfgoed. In de RCE-brochure "Cultuurhistorie als kennisbron voor de klimaatstresstest"⁴⁸ worden gemeenten opgeroepen om de gevaren voor het erfgoed mee te wegen⁴⁹ in hun jaarlijkse testen. De nieuwe regeling Erfgoed Deal⁵⁰ biedt de komende jaren provincies en gemeenten de mogelijkheid om aanvragen in te dienen, waar klimaatadaptatie een van de drie hoofdthema's is. Er is voor deze regeling een budget van €40 miljoen beschikbaar.

Afbeelding 5: Omslag Handboek Beken en erfgoed STOWA en RCE (2018)

Beleidsmatig zou OCW op landelijk en regionaal niveau meer kunnen aanhaken bij lopende trajecten rond droogte, door de belangen van het rijksmonumentale (groene) erfgoed onder de aandacht te brengen bij de andere overheden. Concreet kan dit door samen met provinciale erfgoedambtenaren op te trekken. Zodat de belangen van groene rijksmonumenten mee wordt genomen bij provinciale initiatieven⁵¹ tegen droogte. Erfgoedambtenaren van de provincie kunnen dit doen door deel te nemen aan de regionale tafels droogte. Van belang is dat er meer inzicht komt in de gevolgen van droogte op groene rijksmonumenten. De beleidsmakers droogte zijn hierin geïnteresseerd. Het gaat dan om de aard en omvang van de schade en welke onderdelen van groene monumenten in hun voortbestaan worden bedreigd.

47 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/veilig-erfgoed/dice>

48 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/water-en-klimaat/klimaatstresstest>

49 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/water-en-klimaat/documenten/publicaties/2018/01/01/cultuurhistorie-als-kennisbron-voor-de-klimaatstresstest>

50 <https://www.erfgoeddeal.nl>

51 <https://nos.nl/artikel/2331744-provincies-willen-snel-aan-de-slag-met-droogte.html>

Meer inzicht kan er komen wanneer monumenteigenaren de schade melden bij de RCE en dit wordt bijgehouden in DICE. De RCE ziet overigens wel als risico dat de kennis van voor fijnmazige waterbeheersing binnen het landgoed zelf vaak verdwenen is. Kennis die nodig is om duikers en stuwtjes goed te laten functioneren.

Daarnaast zou aanvullende monitoring door OCW met inzet van bijvoorbeeld eigen medewerkers en groene erfgoed specialisten zinvol kunnen zijn. De Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed zal de POM's tweejaarlijks via haar digitale monitor uitvragen.

Ook lijkt het ons belangrijk dat er meer (wetenschappelijk) onderzoek wordt gedaan naar de gevolgen van de aanhoudende droogte op het groene erfgoed. Een voorbeeld van zo'n onderzoek is de studie naar de relatie tussen eikensterfte droogte en bodemchemie door Wageningen Universiteit (zie kader 2).

Recentelijk verscheen er een klimaatstudie van de Technische Universiteit Delft⁵² naar de impact op het erfgoed. Daaruit blijkt dat het belangrijk is om de risico's van klimaatverandering te betrekken in Nederlands erfgoedbeleid. Dergelijke studies kunnen zowel de beleidsmakers als groene monumenteigenaren verder helpen om meer inzicht in oorzaken en gevolgen te krijgen.

Samenvatting Onderzoek naar de relatie van eikensterfte met droogte en bodemchemie, Wageningen University & Research

In verband met verhevigde eikensterfte is onderzocht of er verband is tussen de eikensterfte en droogte en/of bodemchemie. Hiervoor is op tien locaties in een opstand met veel sterfte en een opstand met weinig sterfte de jaarringbreedte van de laatste 50 jaar vergeleken met weersgegevens van de dichtstbijzijnde weerstations, de hoeveelheid fijne wortels op 0-25 cm en 25-50 cm diepte bepaald en aan de hand van grondmonsters de bodemchemie gekarakteriseerd.

Uit dit onderzoek is gebleken dat er een duidelijk verband is tussen de van tijd tot tijd optredende sterke groeivermindering van eiken en droogteperioden. Niet alle sterke groeiverminderingen zijn hiermee te verklaren. Er zijn aanwijzingen dat het aantal vorstdagen in de lente ook een rol speelt. In opstanden met veel sterfte zitten gemiddeld bovenin het bodemprofiel meer wortels en onderin minder dan in opstanden met weinig sterfte. In opstanden met veel sterfte heeft de bodem in de meeste gevallen lagere gehalten aan uitwisselbaar Ca en/of K en/of Mg (dus een lagere buffercapaciteit). Het gehele proces van primaire oorzaken en secundaire factoren, die verantwoordelijk zijn voor de sterfte, is nog niet helder. Hiervoor is een breder en fundamenteeler onderzoek noodzakelijk. Voor het beheer van eikenbossen worden voorlopige adviezen gegeven.

Kader 2. Voorbeeld van een onderzoek naar relatie droogte en eikensterfte, door Alterra, Wageningen-UR (2014)⁵³

52 <https://repository.tudelft.nl/islandora/object/uuid:73f6506d-c07e-481a-8f43-735a5ea87a43?collection=research>

53 <https://www.wur.nl/nl/Publicatie-details.htm?publicationId=publication-way-343830303038>

Bijlage 1

Lijst van gesprekspartners

Landgoed de Wiersse, Vorden	- eigenaren
Landgoed Twickel, Ambt Delden	- rentmeester
Natuurmonumenten, 's-Graveland	- gebiedscoördinator
Limburgs Landschap	- stafmedewerker projecten en beheer
Drents Landschap	- hoofd erfgoed
Kasteel de Haar, Haarzuilens	- directeur-bestuurder
Gelders Landschap & Kasteelen	- hoofd erfgoed
sKBL	- voorzitter
Rijkswaterstaat	- coördinator LCW
Ministerie van IenW	- secretaris Beleidstafel Droogte
Unie van Waterschappen	- beleidsadviseur waterbeleid
Provincie Gelderland	- projectleider Water/Natuur en Landschap
Provincie Overijssel	- projectsecretaris/IPO projectleider droogte
IPO	- medewerker cultuur
Ministerie van OCW	- beleidsmedewerkers erfgoed, specialist monumenten en collecties

Bijlage 2

Casus De Wiersse

Droogte op de Wiersse⁵⁴, fragment uit de nieuwsbrief, maart 2019

Afbeelding 6. Luchtfoto met zichtbare droogte op het landgoed de Wiersse

Beste tuinbezoeker.

2018 kende de droogste zomer in Nederland sinds het begin van de neerslagmetingen in 1953. De Achterhoek was binnen Nederland één van de droogste gebieden waardoor de schade hier op de Wiersse, alhoewel nu moeilijk vast te stellen, zichtbare en ernstige gevolgen heeft gehad. Op het eerste gezicht hebben we vooral veel Rododendrons, heesters en vaste planten verloren. Daarnaast zijn veel jonge bomen en oude beuken in het park en buitengebied aangetast. Vooral langs de historische lanen en bosranden is dit opmerkelijk. Pas in de loop van de komende jaren zullen wij een goed beeld krijgen van de daadwerkelijke schade die het landgoed heeft ondervonden.

Tijdens de zomermaanden is wekelijks de gracht rond het huis met veel water aangevuld om schade aan de fundering te voorkomen. De droogte hield langer aan dan men misschien merkt, want pas sinds eind november is de gracht werkelijk weer op het normale peil zonder extra aanvoer van water. De afbeelding hieronder gemaakt op 21 Augustus geeft een indruk van de droogte die de tuinen en landgoed hebben ondervonden.

⁵⁴ <https://mailchi.mp/c767f8656d97/nieuwsbrief-herfst-1798141?e=648cb042df#Droogte> en <http://www.dewiersse.com>

| | | | | | | |

Naast de fysieke schade heeft de droogte ook voor veel werk aan plaatselijke beregening gekost. Door de enorme inzet van alle onze medewerkers, vrijwilligers en tuinstudenten is in de meest intensieve en historische delen van de tuinen (de rozentuin, lage tuin en moestuin) de schade zoveel mogelijk beperkt gebleven. Hiervoor zijn wij zeer dankbaar.

Tegelijkertijd zijn deze wintermaanden bijna volledig toegewijd aan het afzetten en opruimen van het verloren groen, met name het afzetten van de beschadigde Rododendrons heeft veel extra uren gekost.

We hopen dan ook komende maanden onze regenjassen veel aan te trekken en wensen jullie daarmee ook graag een bijzonder nat 2019 toe. We houden intussen moed voor een goed en grondig herstel van ons geliefd groen.

Wij zien u graag in de tuinen komend jaar want ondanks het verlies aan Rhododendrons is er nog altijd genoeg moois te zien om meerdere bezoeken aan de tuinen het waard te maken.

Met hartelijke groet en graag tot weerziens in de tuinen,

De familie en alle betrokkenen van de Wiersse

Bronnen

Bijeenkomsten

- Studiemiddag Stichting ERM, funderingsproblemen bij monumenten⁵⁶ met presentaties⁵⁷, Stadskaasteel Oudaen, Utrecht 30 oktober 2019
- Federatie Particulier Grondbezit ⁵⁸Landgoeddag, Manifest Klimaatrobuuste Landgoederen en particuliere bossen gelanceerd, landgoed Vilsteren, 3 oktober 2019
- Federatiedag Grote Monumentengemeenten, Erfgoed in het huidige en toekomstige klimaat⁵⁹, Joriskerk Amersfoort, 27 september 2019, met presentatie *Klimaatadaptatie in de Landgoederenzone Baakse Beek*

Literatuur

- Kamerbrief Stand van zaken droogte⁶⁰, Minister van IenW, 9 september 2019
- Economische schade door droogte in 2018⁶¹, Ecorys in opdracht van Ministerie van IenW, 21 februari 2019
- Droogte in zandgebieden van Zuid-, Midden- en Oost-Nederland Rapportage Fase 1⁶², KWR i.s.m. derden 17 september 2019
- Rapport eerste fase Beleidstafel Droogte⁶³, 4 april 2019
- Pilot Wateroverlast en Historische landgoederen, hoofdrapport – concept, Overland in opdracht van provincie Noord-Brabant, augustus 2019
- Watergovernance 02/2019⁶⁴, droogte en waterrekort, pagina 64 e.v.
- Studiedag SKBL⁶⁵, verslag studiedag klimaatadaptatie bijzondere tuinen presentatie Buro Mien Ruys september 2019
- Persbericht SKBL, Klimaatverandering, grote zorgen bij KBL⁶⁶, 4 september 2019
- Watermanagementcentrum, Droogtemonitor⁶⁷ nummer 2019-10, 3 september 2019
- Diverse RCE publicaties groen erfgoed, Cultuurhistorie als kennisbron voor de klimaatstresstest⁶⁸, Behoud groen erfgoed⁶⁹; Plan voor het behoud van bedreigde wilde bomen en struiken in Nederland⁷⁰.

Websites

- <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/water/maatregelen-voor-voldoende-zoet-water>
- <https://www.deltacommissaris.nl/deltaprogramma/gebieden-en-generieke-themas/zoetwater>
- <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/groen-erfgoed>
- <https://www.landschapinnederland.nl/kaart-groen-erfgoed>

56 <https://www.stichtingerm.nl/nieuws/platform-monumententoezicht-funderingsproblemen-bij-monumenten>

57 <https://www.stichtingerm.nl/nieuws/funderingsproblemen-bij-monumenten-platform-monumenten-toezicht>

58 <https://www.grondbezit.nl/fpg-nieuwsbericht/klimaatmanifest-particuliere-landgoederen-gelanceerd.html>

59 <https://monumentengemeenten.nl/events/kennisdag-fgm-erfgoed-in-het-huidige-en-toekomstige-klimaat/>

60 <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2019/09/09/stand-van-zaken-droogte/stand-van-zaken-droogte.pdf>

61 <https://www.ecorys.com/nl/nederland/latest-news/eerste-economische-effecten-van-droogte-2018-beeld>

62 <https://library.kwrwater.nl/publication/60038685/>

63 <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2019/04/04/rapport-eerste-fase-beleidstafel-droogte>

64 <http://water-governance.nl/> <droogte en watertekort, pagina 64 e.v. 02/2019

65 <https://www.skbl.nl/wp-content/uploads/2019/09/Presentatie-Anet-Scholma-26-augustus-2019.pdf>

66 <https://www.skbl.nl/klimaatverandering-grote-zorgen-bij-kbl/>

67 <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2019/09/09/droogtemonitor-nr-10-3-september-2019/droogtemonitor-nr-10-3-september-2019.pdf>

68 <https://erfgoedenuimte.nl/cultuurhistorie-als-kennisbron-voor-de-klimaatstresstest>

69 <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2019/11/18/behoud-groen-erfgoed>

70 <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2019/01/01/behoud-groen-erfgoed>

Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed |
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Postbus 16478 | 2500 BL Den Haag
info@inspectie-oe.nl | www.inspectie-oe.nl

Juni 2020